

Алексеј Тимофејев*

ЕВОЛУЦИЈА БРОЈА РУСА У ЈУГОСЛАВИЈИ И
СРБИЈИ У ПОСЛЕДЊИХ СТО ГОДИНА –
СТАТИСТИЧКИ ПРЕГЛЕД ЈЕДНЕ
МАЊИНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ*

Апстракт: Чланак је покушај синтезе података о броју и распореду Руса у Југославији и пре свега у Србији, где је боравила већина ове заједнице у XX веку – како оних познатих у историографији, тако и из државне статистике и архивске грађе.

Кључне речи: руска емиграција у Југославији, демографија, националне мањине, статистика становништва

Прве руске породице трајно настањене на подручју које ће касније ући у састав Србије појављују се крајем XVII века. То су били „староверци“ („расколници“), који су се, бежећи од притиска царске власти у

* Институт за новију историју Србије, Београд; Филозофски факултет Универзитета у Београду, atimofej@f.bg.ac.rs

* Чланак је настао као резултат рада у Институту за новију историју Србије, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација РС, на основу Уговора о реализацији и финансирању научноистраживачког рада НИО у 2023. години бр. 451-03-47/2023-01/200016 од 3. 2. 2023.

Османско царство, досељавали на подручје данашње Румуније од ушћа Дунава до Баната. Наравно, ова насеља нестала су већ у XVIII веку. У другој половини XIX века у Србију долазе тек понеки руски трговци и занатлије, а у већем броју су се поједине групе Руса појавиле у овим крајевима само за време ратова, и задржале се веома кратко – то су били козаци генерала Исајева за време Првог српског устанка 1807–1810, добровољци генерала Черњајева за време Српско-турског рата 1876, руски ратни заробљеници који су боравили на територији које су биле под контролом Аустроугарске 1914–1918, а данас чине део Србије. Додуше, нису сви заробљеници успели да се врате назад у Русију, јер су избили револуција и Грађански рат, који су донели нови талас Руса – емиграната. Од тог времена је могуће статистички обрађивати број Руса у Србији (а тада и шире – у Краљевини СХС/Југославији), с обзиром да је бар донекле био демографски видљив.¹

Мирослав Јовановић је направио детаљну и поуздану реконструкцију кретања броја руских емиграната у Југославији. Консултовао је извештаје Нансенове канцеларије Друштва народа,² резултате пописа ста-

1 Владислав Маевский, *Русские в Югославии. Взаимоотношения России и Сербии*, т. 1, (Нью-Йорк, 1966); *Живети у Београду: документа Управе града Београда*. Књ. 6, 1890–1940, прир. М. Ристовић и др., (Београд: Историјски архив Београда, 2008).

2 Фритјоф Ведел-Јарлсберг Нансен (1861–1930) био је норвешки поларни истраживач. Русија је свесрдно подржавала Нансеново истраживање Северног пола 1892–1896. Први пут се Нансен укључио у велику политику у априлу 1898, када је у Санкт-Петербургу био у аудијенцији код Николаја II. Тема је било неинтервенисање Норвешке у случају евентуалног

новништва Краљевине СХС/Југославије, извештаје руских и југословенских институција задужених за збрињавање избеглица. Његова истраживања показала су да је у Краљевини СХС 1919. године било 1600 руских емиграната, пролећа 1920. између 76.000 и

руско-шведског сукоба. Године 1913. Нансен је прихватио понуду да путује Северним морским путем како би истражио могућности његовог коришћења за трговину између азијске Русије и Европе. Од тог времена био је заинтересован за проблеме Русије. Октобра 1918. изабран је за председника Норвешке уније за стварање Лиге народа. Од априла 1920. учествовао је у репатријацији око пола милиона ратних заробљеника расутих по разним земљама света преко Друштва народа (од њих више од 300.000 били су Руси). Нансен је 1. септембра 1921. преузео функцију високог комесара Савеза за избеглице, истовремено се бавећи проблемима глади, која је директно погодила више од 30 милиона људи у Русији након што је била захваћена Грађанским ратом. Друштво народа одбило је да учествује у пружању помоћи гладнима у болшевичкој Русији, те је Нансен морао да привуче приватне организације које би помогле. Самоиницијативно је покренуо идеју такозваног „Нансеновог пасоша“ – личне карте за људе који су изгубили држављанство. Почетком 1920-их Нансенов пасош признавало је више од 50 влада, што је омогућавало избеглицама да легално прелазе границе, траже посао итд. Међу власницима Нансеновог пасоша биле су светски познате личности, на пример Марк Шагал, Игор Стравински, Ана Павлова. У почетку је Нансенов пасош био намењен само руским емигрантима, али је временом почео да се издаје и другим групама избеглица (Грцима, Јерменима, Јеврејима). За период између 1922. и 1938. Нансенов пасош је био издат за око 450.000 људи. После Нансенове смрти Друштво народа основало је Нансенову међународну организацију за избеглице, која је почела са радом у Женеви 1. априла 1931. године. Основни задатак организације било је пружање материјалне помоћи и политичке подршке избеглицама.

80.000, крајем те године 31.000. Њихов број се стабилизовао крајем 1921. године на око 42.500 и почео благо да опада; 1923/1924. године било је приближно 40.000 избеглица, а 1926. око 38.000.³

Ова статистика односи се само на избеглице, дакле на појединце без држављанства и са статусом заштићеног лица услед губитка отаџбине. Стога је потребно дати процену и броја Руса који су стекли југословенско држављанство у међуратном периоду. Ово је тим важније, јер даје реалну слику броја оних који више нису „седели на коферима“, већ су одлучили да трајније вежу своју судбину за земљу боравка.

Према Дефинитивним резултатима пописа становништва од 31. марта 1931. године, у Краљевини Југославији живео је 32.781 становник, који је био рођен на територији Русије. Од тог броја 26.790 званично су вођени као „страни држављани“, што наводи на закључак да је осталих 5991 бивших поданика Русије стекло југословенско држављанство.⁴

Овако екстраполиран број Руса с југословенским држављанством изгледа на први поглед превисок и захтева додатну потврду. Расветлити ово замршено питање није једноставно, јер је архив Министарства унутрашњих послова Краљевине страдао током Другог светског рата.⁵ Притом у државној статистици није

3 Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану: (1920–1940)*, (Београд: Чигоја штампа, 2006), 137–159.

4 *Краљевина Југославија: Статистички годишњак 1938–1939. Књига IX*, (Београд, 1939), 59.

5 „Статус држављанства бивших руских држављана-емиграната“, *Гласник. Службени лист Српске православне цркве* 1–2/1948.

се водио попис према етничкој припадности, већ према вероисповести и месту рођења. Стога у попису 1931. нису урачуната руска деца рођена у Краљевини СХС/Југославији.

Фонд П. Н. Миљукова који се чува у Државном архиву Руске Федерације садржи извесне податке о броју Руса који су добили југословенско држављанство до 1938.⁶ У извештајима А. Ф. Ступницког, који су сачувани у оквиру тог фонда, стоји да је у Југославији 1936. било 27.400 руских „избеглица“ (Руса без држављанства), од којих је било 9000 жена, а 3346 деце млађе од 15 година (дакле били су рођени у Југославији).⁷ Сличне податке он је дао и за следећу – 1937. годину (уз нешто мањи број избеглица: 27.150, од чега је у односу на годину раније био мањи број жена – 8970, и већи број деце – 3980).⁸ До „нестајања“ руских „избеглица“ доводили су не само смртност и исељавање, већ и додељивање држављанства. Према подацима А. Ф. Ступницког, држављанство Југославије додељивано је руским избеглицама 1919. године два пута; 1920. једанпут; 1921. четири пута; 1922. девет пута; 1923. двадесет пет пута; 1924. сто осамдесет шест пута; 1925. четиристо двадесет један пут; 1926. четиристо деведесет девет пута; 1927. шестсто двадесет четири пута; 1928. петсто двадесет четири пута; 1929. двеста тридесет четири пута; 1930. двеста педесет осам пута; 1931.

6 Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 5856, оп. 1, д. 520, л. 120–159, А. Stoupnitzky, Condition des refugies Russes en Yougoslavie. Rapport preliminaire.

7 ГАРФ, ф. 5856, оп. 1, д. 520, л. 126.

8 ГАРФ, ф. 5856, оп. 1, д. 520, л. 127.

двеста педесет два пута; 1932. триста педесет један пут; 1933. двеста шездесет седам пута; 1934. двеста педесет три пута; од 1. јануара до 3. јуна 1935. године – сто педесет три пута; а од 3. јуна 1935. до 1. јануара 1937. године – двеста четрдесет девет пута. Дакле, укупно 4315 пута. Није познато на основу којих извора је А. Ф. Ступницики износио цитиране податке. Проблем се састојао у томе што се чин додељивања држављанства односио на породицу (отац и, ако их је било, мајка и малолетна деца), а не на појединца, а без увида у документа МУП-а (која су нестала у рату) није могуће извршити финалну квантификацију броја Руса с југословенским држављанством. Статистички подаци су исцрпни до 1. јануара 1937. године. Дакле, недостају бар три предратне године.

Једини начин да се бар донекле да одговор на постављено питање јесте путем квантификације огласа који су редовно објављивани у *Службеним новинама Краљевства/Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца* од фебруара 1919. до 1929, а касније *Службеним новинама Краљевине Југославије*. Од 1919. године наведено је укупно 4528 појединачних и групних случајева додељивања југословенског пасоша бившим руским држављанима. Од 1937. добијање југословенског држављанства престало је да буде јавно и да се објављује у *Службеним новинама*. Постоје претпоставке да је на тај начин југословенска влада настојала да избегне да јавно извести о случајевима доделе својих пасоша избеглицама из Трећег рајха (како не би компликовала односе са Берлином).

*Упоредна табела статистике
из Службених новина и А. Ф. Ступницког*

Број позитивно решених предмета о додељивању држављанства поданицима бив. царске Русије. Подаци из <i>Службених новина</i>	Број супруга поменутих у предметима	Број позитивно решених предмета о додељивању држављанства поданицима бивше царске Русије. Подаци А. Ф. Ступницког	Година
2	0	2	1919
0	0	1	1920
0	0	4	1921
2	2	9	1922
26	21	25	1923
211	125	186	1924
577	274	421	1925
420	209	499	1926
935	381	624	1927
318	147	524	1928
411	197	234	1929
177	90	258	1930
246	128	252	1931
339	194	351	1932
266	162	267	1933
281	165	253	1934
266	159	156	1935
51	27	249	1936
4528	2281	4315	Збирно

Статистика заснована на подацима из *Службених новина* такође има своје мањкавости. Није у сваком појединачном случају навођен број чланова породице

који су добили држављанство, мада је то чињено у значајном проценту – помињана су имена жена и деце (што резултате квантификације чини поузданијим). Очигледно је да подаци из *Службених новина* нису комплетни за почетне године, а имају и доста приметних непрецизности (видљивих штампарских грешака), што улива сумњу у тачност оних података где грешке нису толико лако уочљиве. Све наведено даје могућност оквирног процењивања доње претпостављене границе појединих група. У неколико појединачних случајева име жене није наведено, већ је напоменуто обликом „са женом“ или с „благородном женом“. Такође готово увек су изостајали година рођења жене, као и њено занимање. С друге стране, у неким случајевима у решењу о додељивању држављанства појављују се женска имена која имају очигледно јужнословенско порекло (Милица – 23, Љубица – 16, Даринка – 10, Зорка – 10, Ружица – 10, Даница – 9, Десанка – 9 итд.). У списку ипак доминирају руска и „интернационална имена“, која у том периоду нису била толико честа код Југословена (Олга – 118, Вера – 89, Наталија – 77, Лидија – 63, Надежда – 58, Нина – 52, Зинаида – 30, Валентина – 29, Варвара – 24, Ксенија – 24, Анастасија – 22, Татјана – 22, Антонина – 19, Клавдија – 19, Људмила – 19, Ирина – 18 итд.). Ипак, дистинкција према именима није могућа, јер се девојачко презиме не наводи, а у списку има више имена која би у том периоду могла бити и руска и српска (Марија – 257, Ана – 113, Јелена – 94 итд.). У сваком случају, жене су наведене у 2281 случају. У породицама које су стекле држављанство било је деце у 1139 случајева (укупно 1625 деце).

Интересантан је податак да су у браковима доминирала изричито руска (у то време) имена или бар неутрална (прихватљива у две средине), док су јужнословенска имена била неупоредиво ређа. Најчешћа јужнословенска имена давана деци рођеној у породицама где је бар један члан имао поданство царске Русије пре 1917. била су: Милица (6 пута), Божидар (4 пута), Зорка (4 пута), Душанка (3 пута). Поређења ради, статистика типично руских имена даваних у руским породицама чији су чланови постали држављани Краљевине је следећа: Владимир (71 пут), Татјана (61 пут), Олга (56 пута), Ирина (53 пута), Вера (41 пут), Наталија (40 пута), Нина (34 пута), Игор (30 пута), Борис (29 пута), Сергије (24 пута), Галина (23 пута), Лидија (21 пут), Тамара (19 пута), Алексије (18 пута), Људмила (16 пута), Олег (16 пута), Ксенија (13 пута), Валентин (12 пута), Јурије (12 пута), Леонид (12 пута). Дакле, укупно по имену наведено је бар 8434 појединца из породица које су прешле из руског поданства у држављанство Краљевине СХС/Југославије у периоду 1919–1936. У овим породицама било је припадника различитих етноса, али у значајној мери они су се оријентисали на руску културу и били православне вероисповести. Овакав приступ етничком питању био је типичан за руску цивилизацију у претходном периоду.

Из ове статистике искључујемо јерменску емиграцију, јер је Друштво народа третирао као посебну емиграцију и стога је била изузета у свим статистикама од руских избеглица. Уосталом, број случајева у којима су јерменске избеглице добијале држављанство није био толико велик (18 случајева од 1924. до 1936. године);

место рођења се разликовало или се тешко одређивало кад се радило о мањим местима, мада је понекад било назначено да се налазило у оквиру бивше руске царевине (три породице из Тбилисија и по једна из Бакуа, Шемахе, Шуше, Јелизаветопоља, Јеревана), а код других у оквиру бившег Османског царства (Амасија, Баликесир, Ерзерум, Ишханик, Канахир, Овадик, Шепик), док код осталих оно није било наведено. Радило се о посебној социјалној групи која се разликовала од руских емиграната по броју деце, апсолутној доминацији мононационалних бракова (што закључујемо на основу имена жена и деце) и потребно је посебно истражити. Такође, у овај списак нису ушле 232 породице с пољским папирима које су стекле држављанство Југославије у периоду 1924–1936. мада је међу њима сигурно било бар неколико десетина Руса (што може да се утврди на основу презимена и личних имена чланова породица). Дакле, бројеви су оквирни и дају само приближну процену која може бити предмет корекције.

Место боравка ових породица познато је у 4157 случајева. Наводимо статистику за насеља где је било 10 и више случајева додељивања држављанстава руским породицама у међуратном периоду (на основу анализе података из *Службених новина*) и где је породично држављанство било додељено бар 2396 пута.

Београд и околна насеља

Београд	1186
Земун	93
Мали Мокри Луг	13
Прогар	2
Укупно	1294

Војводина

Нови Сад	101
Бела Црква	81
Суботица	76
Петровград	52
Панчево	40
Сомбор	40
Сремска Митровица	30
Бечеј	29
Вршац	29
Кикинда	17
Сента	13
Сремски Карловци	10
Укупно	518

Остала територија данашње Републике Србије

Ниш	56
Крагујевац	43
Зајечар	25
Косовска Митровица	18
Краљево	22
Ужице	22
Шабац	20
Смедерево	15
Пећ	14
Врање	12
Крушевац	12
Чачак	12
Ђуприја	11
Укупно	282

Територија данашње Републике Хрватске

Загреб	308
Дубровник	25

Славонски Брод	21
Осијек	20
Сплит	18
Укупно	392

Територија данашње Републике Босне и Херцеговине

Сарајево	111
Горажде	24
Мостар	23
Тузла	13
Бања Лука	12
Зеница	10
Укупно	193

Територија данашње Републике Северне Македоније

Скопље	106
Битољ	39
Укупно	145

Територија данашње Републике Словеније

Љубљана	77
Марибор	22
Укупно	99

Територија данашње Републике Црне Горе

Подгорица	13
-----------	----

Закључци из ове статистике потврђују већ познате чињенице – углавном су Руси живели у већим градовима и били су концентрисани у источном делу Југославије, и то по правилу баш у срединама, где је било више Срба. Оваква ситуација је била повезана с урбаним карактером већег дела руске емиграције и

добрим односима с припадницима српског народа. С друге стране, на подручју саме Србије Руси су се углавном груписали на простору Војводине, будући да су се лакше интегрисали у средњоевропски културни миље територија бивше аустроугарске царевине. Ипак, постоје и поједини неочигледни закључци. Више од једне трећине породица (1716) добијало је домицилност у мањим местима (мање од десет породица у једном насељу), где емигрантска дружења нису могла чинити део њихове свакодневице, што сведочи о жељи за прилагођавањем новим околностима и даљој асимилацији.

На основу података из *Службених новина* може се извршити и квантификација занимања бивших руских поданика који су одлучили да приме југословенско држављанство у међуратном периоду. Занимање је наведено у већини случајева (4055), али у појединим примерима на основу описа није могуће претпоставити о којој је професији било реч. Углавном су држављанство примала она лица која су могла да добију државну службу (или напредовање у државној служби) у случају одрицања од поданства царске Русије. Наравно, највише је било различитих државних и приватних чиновника, администратора и економиста (1620). Број школованих инжењера и техничара различитих профила с високом, вишом и средњом стручном спремом износио је 737, а припадника лекарске и ветеринарске струке (од висококвалификованих специјалиста до лабораната и медицинских сестара) – 597. Укупно 397 лица која су се школовала (од докторанада и апсолвената до ђака и кадета) примила су

држављанство, а тај број међу наставно-васпитним кадром (од универзитетских професора до васпитачица и учитељица) износио је 351.

Било је релативно мало припадника двеју честих категорија у редовима руских емиграната – војника и клирика. Припадника војске, полиције и граничара (официра и редова) било је само 114, јер су та места била попуњена домаћим кадровима и сам број Руса у њима није био толико висок. Било је свега 119 клирика различитих религија и конфесија (углавном православца), јер држављанство није пружало неке нарочите погодности. Слична ситуација била је и с предузимачима и трговцима свих врста и профила – укупно 152, као и с музичарима, сликарима, глумцима и другим уметницима – свега 136. Међу онима који су примили држављанство у упадљиво малом броју били су нискоквалификовани радници најразличитијих занимања – тек 151; као и особе које нису привређивале (незапослени, инвалиди, удовице, пензионери и домаћице) – занемарљивих 46. Ове категорије људи имале су мале и нередовне приходе и нису имале потребу за добијањем држављанства – сам процес је изискивао време и новчане издатке, а није им доносио готово ништа.

Процес преласка руских емиграната у југословенско држављанство настављао се и у наредним годинама. Према државној статистици, у току 1938. године пасош Краљевине био је додељен у 320 случајева.⁹

9 *Statistički godišnjak = Annuaire statistique: 1938–1939. Knj. 9*, (Београд: Кралјевина Југославија, Општа државна статистика, 1939), 132.

Приликом регистрације избеглица 1937. године било је пописано 27.150 Руса, који су задржали емигрантски статус.¹⁰ С друге стране, у руским колонијама широм Југославије у евиденцију се 1940. уписало 31.500 Руса.¹¹ У предратним годинама у Југославији укупно је живело око 15.384.000 лица. У том контексту тридесетак хиљада људи било је на нивоу статистичке грешке, будући да је износио 0,2% укупног становништва.

Познато је да је руска емиграција из урбане средине пристигла у земљу која је изгубила значајни демографски потенцијал у Балканским ратовима и Великом рату и наишла је на добар дочек, стекла значајна права (скоро истоветна с држављанима Краљевине СХС/Југославије) и дала видљив допринос развоју културе и науке. Међутим, обећавајућа је била и друга генерација руских емиграната, она која је стасала у Југославији (и често примала држављанство Краљевине). Довољно је навести податак да је у току школске 1937/38. године у Краљевини Југославији било 16.207 студената, од којих је 510 навело руски као матерњи језик (око 3% од укупног броја), што је за 15 пута премашивало број Руса у земљи, уколико се узме у обзир њихова демографска заступљеност у укупном броју становништва државе, односно један студент на 60 сународника. Прави значај ове бројке можемо видети кроз поређење. Следећи по броју студената по глави становника код већинских народа били су Словенци, с једним студентом на 640 сународника. Код мањинских

10 ГАРФ, ф, 5856, оп. 1, д. 520, л. 126.

11 „Русские“, *Новый путь*, № 8, 1942, 3.

народа следећи су били Јевреји, с једним студентом на 134 сународника. У том периоду студенти који су говорили руски били су четврта групација после студената који су говорили на српскохрватском (11.726), словеначком (2181) и бугарском (779), односно били су друга по бројности група међу мањинама. Пошто званично Бугари нису били законски признати као мањина, Руси су били прва по бројности група. Престижали су по бројности студенте који су навели као матерњи језик немачки (382), мађарски (331) – оне који су спадали у далеко бројније мањине. Једино је већи био број студената-припадника јеврејске вере (530), мада је и та групација била бројнија. Наравно, овај високи проценат студената произилазио је из потребе за школовањем као јединим начином изласка из немаштине у коју су запали емигранти одласком из завичаја. У претходним годинама овај број био је још већи, будући да је опадао с временом због све мањег броја деце у наредним генерацијама: 1936/1937. године – 521, 1935/1936. г. – 528, 1934/1935. г. – 639, 1933/1934. г. – 721, 1932/1933 г. – 846, 1931/1932. г. – 1114. Руски студенти који су се школовали у том периоду углавном су били старијих година – школске 1937/1938. године чак 517 студената је било рођено у Русији (број студената рођених у Русији био је, наравно, нешто већи него број студената којима је руски био матерњи због вишенационалне природе царске Русије).¹²

12 *Statistički godišnjak = Annuaire statistique: 1938–1939. Knj. 9*, (Beograd: Kraljevina Jugoslavija, Opšta državna statistika, 1939), 374–382.

Поновићемо да су на општејугословенском нивоу руски емигранти чинили незнатан проценат у статистичком погледу. Чак и на нивоу Војводине и Београда (где се груписала већина руских емиграната) демографска видљивост једва да је прелазила доњи статистички праг. Међутим, уколико се пореде с другим мањинама, Руси су бар на нивоу Београда почетком четврте деценије XX века ипак били видљиви. По бројности и видљивости у друштву могу се поредити на пример с Јеврејима, којих је 1938. (пред Други светски рат у Југославији) било 71.342.¹³ У јуну 1941. године Специјална полиција спровела је пописе странаца, након чега је известила административно одељење Управе града Београда да у граду станује 9523 Јевреја (с децом), 3044 Рома (одраслих и деце)¹⁴ и 7020 Руса (старијих од 16 година).¹⁵ На основу податка да је у Београду 1941/1942. 386 ученика похађало Руско-српску гимназију и 308 ученика руску основну школу можемо дати најмању процену броја руске деце у том граду (с обзиром да је део деце, наравно, ишао и у друге школске установе).¹⁶

Приближну слику распореда руских емиграната у Југославији уочи окупације даје списак корисника државне помоћи, који су направили припадници руске државне комисије у првим данима окупације. У

13 David Perera, „Neki statistički podaci o Jevrejima u Jugoslaviji u periodu od 1938. do 1965. godine“, *Jevrejski almanah* 70/1968, 134.

14 Историјски архив Београда (ИАБ), фонд УГБ, СП, 1941, 589/1–IV, 10. јула 1941.

15 ИАБ, УГБ, СП, 1941, 589/1–III, 26. јуна 1941.

16 ГАРФ, Р-6792, оп. 2, д. 68, л. 17.

свакој колонији био је бар један корисник помоћи. Осим тога, њихов број (међу којима су били сирочад, старија лица и инвалиди) даје представу о бројности тих заједница, јер су се обично корисници помоћи концентрисали у већим руским колонијама или у мањим местима поред њих. Табеле су сачињене на основу ових података који су били прикупљени почетком јесени 1941.¹⁷

На подручју војног заповедника у Србији (колоквијално „Недићева Србија“) налазило се 50 колонија и три посебне установе у које су били смештени руски примаоци материјалне подршке. У Београду и насељима у близини града било је убедљиво највише руских емиграната, а тиме и корисника помоћи. Стога је београдска колонија укључивала три посебне установе и пет издвојених административних целина с 489 корисника помоћи: Београдска колонија, Београд № 1, Београд № 2, Београд № 3, Архијерејски синод РПЦ(з), Руски дечји дом у двоспратници на парцели руског посланства, Руско-српска гимназија у згради Руског дома, Мали Мокри Луг, Обреновац, Младеновац, Раковица. У Банату су биле 24 колоније и две посебне установе с 260 корисника помоћи: Велика Кикинда, Старачки дом Руског црвеног крста у Великој Кикинди, Бела Црква, Старачки дом у Белој Цркви, Панчево, Вршац, Петровград, Нови Бечеј, Црепаја, Дебељача, Идвор, Старо Опово, Томашевац, Уздин, (Старо) Иваново, Банат, Карађорђево, Влајковац, Итебеј, Ковачица, Падеј, Неменикуће (Сопот), Стари Бечеј, Ковин,

17 ГАРФ, Р-6792, оп. 2, д. 523, л. 1–5.

Сакуле, Јарковац. У унутрашњости „уже Србије“ налазило се још 26 колонија са 79 корисника помоћи: Ниш, Краљево, Крагујевац, Врњачка Бања, Горњи Милановац, Смедерево, Пожаревац, Врање, Зајечар, Крушевац, Лесковац, Бања Ковиљача, Александрово, Аранђеловац, Бор, Књажевац, Косјерић, Лозница, Параћин, Ваљево и Петница, Туприја, Ужице, Сјеница, Нови Пазар, Косовска Митровица, Пећ.

На територији НДХ налазило се 39 колонија и једна посебна установа. Од тога је на подручју Босне и Херцеговине било 11 колонија са 25 корисника помоћи: Сарајево, Бања Лука, Приједор, Брчко, Тузла, Босанска Рача, Добој, Зеница, Зворник, Мостар, Српско Трново. На територији Срема у саставу НДХ налазило се седам колонија и једна посебна установа са 57 корисника помоћи: Земун, Сремски Карловци, Хопово (манастир), Хопово (посебна јединица – Дом за руску сирочад код манастира Хопово), Стара Пазова, Сремска Митровица, Рума, Ириг. На подручју Славоније, Далмације и Хрватске у саставу НДХ била је 21 колонија са 101 корисником помоћи: Загреб, Осиек, Дубровник, Сплит, Огулин, Дарувар, Вараждинске Топлице, Вараждин, Сремски Карловци, Вражице, Сушак, Суза, Нова Градишка, Нијемци, Метковић, Кустошија, Карловац, Двор на Уни, Град Тракошћан, Вуковар, Бјеловар.

Најзад, у окупираним деловима Словеније налазило се пет колонија са осам корисника помоћи: Љубљана, Вранско, Купетинци, Ормож, Рогашка Слатина; у окупираној Црној Гори – четири колоније са 30 корисника помоћи: Херцег Нови, Котор (Муо), Никшић,

Прчањ. На територији јужне Србије (Македоније) које су се нашле под бугарском окупацијом постојало је шест колонија са 14 корисника помоћи: Скопље, Катник, Битољ, Велес, Охрид, Штип. На подручју севера Србије (углавном у Бачкој) који су се нашли под мађарском окупацијом било је 14 колонија и једна посебна установа са 87 корисника помоћи: Нови Сад, Нови Сад (посебна јединица – Дом за руске инвалиде и немоћне старце), Суботица, Сомбор, Тител, Србобран, Палић, Госпођинци, Стара Кањижа, Апатин, Бачко Градиште, Ђурђево, Жабал, Пачир, Стари Сивац.

Наравно, већина ових колонија није била бројна и само формално је имала тај статус. Стога је већ у јулу 1941. дошло до њиховог укрупњавања и координације делатности. Формирано је 19 колонија, које су укључивале више околних „мањих места руског расејања“ која нису добила административно уређење. Највећа је била колонија у Београду. У Банату је било шест колонија: у Петровграду (Итебеј, Банатско Карађорђево, Александрово село, Падеј, Нови Бечеј), у Великој Кикинди у Дебељачи (Ковачица, Томашевац, Уздин, Старо Опово, Идвор), у Панчеву (Ковин, Црепаја), у Вршцу (Влајковац), у Белој Цркви. У остатку Србији: Смедерево (Мајданпек, Петровац на Млави, Пожаревац, Кучево), Младеновац (Неменикуће, Сопот, Аранђеловац, Жабари, Топола, Смедеревска Паланка), Лозница (Бања Ковиљача, Шабац, Обреновац), Ваљево (Петница), Ужице (Косјерић, Златибор, Бајина Башта), Чачак (Горњи Милановац), Крагујевац, Краљево (Врњачка Бања, Рудник, Рашка), Јагодина (Ђуприја,

Параћин), Ниш (Крушевац, Лесковац), Зајечар (Рудник, Бор, Књажевац), Косовска Митровица.¹⁸

На основу ових података можемо закључити да је већина руских емиграната почетком априла 1941. године као и пре била концентрисана у Србији, и то пре свега у Београду (и његовој ближој околини) и Војводини (највише у Банату и Новом Саду). Друга по величини група емиграната остала је на подручју НДХ (укључујући и територије које су ушле у италијанску административну зону), где је број колонија био нешто мањи него у Србији и мање активан. На подручју Хрватске до краја тридесетих година биле су угашене све руске школе (чак и у Загребу).¹⁹ У току рата две посебне установе на територији НДХ престале су са радом, а њихово особље се преселило у Београд. У деловима Војводине које је окупирала Мађарска Руси су се углавном груписали у Новом Саду и Суботици, али ни тамо није било предуслова за веће облике друштвене организације. Одавде, као и са подручја НДХ, политички активнији део емиграције у току рата селио се за Београд. Још мање је Руса било на територијама која су ушла у састав италијанске окупационе зоне у Црној Гори, и бугарске у Македонији.

Почетком 1942. ситуација у војно-административном подручју Србије у погледу расподеле руског становништва у колонијама није се битније променила. Разлика између пријављених у колонијама и не-

18 *Русский бюллетень*, № 1, 1941, 3.

19 Tatjana Puškadija-Ribkin, *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*, (Zagreb: Prosvjeta, 2006), 70.

пријављених била је око 50%, што је изазивало забринутост руководства колоније. Радило се о поданицима југословенске краљевине или појединцима који су успели да реше свој статус непосредно у локалним полицијским установама. Углавном, из евиденције су ишчезли бројни руски поданици југословенске круне. Ипак, било је и појединаца који су се у потрази за статусом уписали у Козаке, Украјинце и Немце. На пример, у Београду је у августу 1941. било пријављено око 11.000 Руса, а у децембру те године у оквиру нове евиденције регистровало се само око 6000.²⁰

Према резултатима пописа који је био спроведен у јануару и фебруару 1942, у оквиру 86 руских колонија у војно-административном подручју Србије регистровано је 11.255 одраслих лица. Више од двеста људи било је пријављено у Београду (6500), Нишу (710), Панчеву (425), Петровграду (302), Белој Цркви (294), Косовској Митровици (218) и Великој Кикинди (207). До јесени 1944. године – повлачења немачких окупационих снага из Србије, број руског становништва на тој територији је варирао. Према статистичким подацима „надлежних кругова у Београду“, објављеним у листу *Обнова*, у Недићевој Србији 1942. живело је око 21.000 руских емиграната, што је очигледно био број из пописа 1941.²¹ Услед нестабилности прилика у унутрашњости у току 1942. становништво руског Београда порасло је до 7913. У исто време, број Руса у Србији опао је до 19.150, јер је део руског рад-

20 *Новый путь*, № 1, 1942, 3.

21 „Руска емиграција у Србији. У Србији данас живи 21.000 руских емиграната“, *Обнова*, 21. 9. 1942.

ноактивног становништва напустио земљу услед дестабилизације економске ситуације, бројних отпуштања и незапослености.²² Индикативно је да је број деце и лица млађих од 20 година износио 1579 (око 20%), број одраслих и фертилних лица (старости од 20 до 50 година) – 3855 (око 49%), физички активних људи у постфертилном раздобљу (од 50 до 65 година) – 1798 (23%), а лица старијих од 65 година – у доби када им је била потребна одређена врста помоћи – 681 (8%). Потпуно неспособних за рад, према подацима одсека за регистрацију, било је 32% (сва лица старија од 65 година, део лица од 60 до 65, инвалиди, болесници и деца до 16 година). Ова демографска структура није била сувише песимистична.²³ Рецимо, у Москви су 2019. године лица млађа од 18 година чинила 15% становништва главног града, лица старија од 60 година – 28%, а радноспособна – 57%.²⁴

Статистичку слику бројног стања Руса у НДХ (односно на подручју Хрватске, Босне, Херцеговине, делова Далмације и Војводине) допуњује извештај представника руске емиграције у НДХ Г. Ј. Ферхмина, који је на упит „бројидбеног одеа Организаторног уреда Главног усташког стана“ известио 23. фебруара 1942. да на територији НДХ постоји 40 руских колонија, а у њима је укупно било пријављено од 5400 до 5500 Руса и Рускиња свих узраста.²⁵

22 *Новый путь*, № 8, 1942, 3.

23 *Исто*.

24 <https://rosinfostat.ru/naselenie-moskvy/#i-2>.

25 Hrvatski državni arhiv (HDA), ZKRZ-GUZ, br. 6525/46, kut. 126; према: Puškadija-Ribkin, *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*, 59.

Демографску слику руске мањине у Београду, Србији и Југославији у другој половини четрдесетих могуће је дати на основу пописа. Одређене податке пружа статистички билтен из 1950, у којем су објављени резултати пописа становништва од 15. марта 1948. године. Од 20.065 (10.984 мушкараца и 9081 жена) Руса у ФНРЈ, у Србији је живело 13.326 (у Војводини – 4984).²⁶ У статистичком годишњаку из 1954. наведен је нешто већи број руских становника државе на основу истог пописа из 1948. године – 20.069.²⁷ Протеривање млађих и друштвено активнијих припадника руске заједнице довело је до веће заступљености Руса у Србији (а у њој пре свега у Београду и Војводини) у односу на друге делове државе – наиме, они су се груписали у главном граду и Новом Саду. С друге стране, део Руса који није желео да напусти своју другу отаџбину (а за млађе генерације рођене на Балкану то је била једина отаџбина) одлучио је да се склони у мања места, где је притисак политичких органа био слабији (услед дефицитарности стручног кадра у обзир је долазило и запошљавање „сумњивих лица“).

Сукоб између Стаљина и Тита, који је кулминирао 1948. године Резолуцијом Информбироа, имао је више димензија. Осим политичког разлаза двеју земаља и бројних других последица, радило се о промени пропагандних трендова. Југословенско руководство налазило се у сложеној ситуацији и стога је државна

26 *Статистички билтен: становништво*, (Београд: Савезни статистички уред, 1950), 3, 16, 17, 22.

27 *Статистички годишњак ФНРЈ 1954*, (Београд: Савезни завод за статистику и евиденцију, 1954), 60.

пропаганда носила не само антистаљинистички и ан-тисовјетски, већ и несумњиво изразито антируски ка-рактер.²⁸ Индикативни су били ударни чланци у гла-силу ЈНА *Народна армија*, објављивани у периоду 1951–1953, који уједно дају и изузетно користан при-лог за студије узајамне перцепције. У поменутом раз-добљу одвијала се кампања креирања максимално не-гативне слике Руса код југословенских народа. У *На-родној армији* објављени су радови у којима су потен-циране типичне негативне црте Руса: „антисемити-зам“,²⁹ „бруталност“, „халапљивост“, „алкохолизам“.³⁰ Ову наглу промену веома пластично је у својим сећа-њима описао професор Андреј Митровић: „...далеко највећи део тих особитих суграђана – дакако и настав-ника – спаковао се и отишао некако изненада, биће почетком 50-их година. Говорило се: 'Иселили су се', упола гласа: 'Исељени су', шапатам: 'Протерани су'...“³¹

„Чишћење“ Југославије од руске емиграције у пе-риоду 1948–1953. одвијало се по једном разрађеном поступку који је укључивао спровођење следећих ме-ра: регистрација и пописивање, централизовано

28 *Црвена армија и руска емиграција у Југославији за време Другог светског рата у огледалу анти иб-овске пропаганде*, прир. А. Тимофејев, (Београд: Укронија, 2018).

29 Н. „Царски и стаљински антисемитизам“, *Народна армија*, 6. 2. 1953; Габелић, „Махнитање у брлогу“, *Народна армија*, 22. 1. 1953; *Народна армија*, 26. 2. 1953.

30 Ристић, „Оружане снаге сателита – привесци Совјетске ар-мије“, *Народна армија*, 8. 8. 1951; Грујић, „Злочини усвојени као ратно искуство“, *Народна армија*, 18. 9. 1952.

31 Андреј Митровић, *Пропитивање Клио. Огледи о теоријском у историографији*, (Београд: НИУ Војска, 1996), 93.

отпуштање сумњивих (де факто друштвено активних) лица, протеривање и хапшење. Осим хапшења под лажним оптужбама (политички мотивисана хапшења неистомишљеника у том периоду нису била спровође-на само по основу оптужбе за подршку ИБ-а, већ су лица била оптуживана и за саботажу, шпијунажу, наводно кршење радне дисциплине и фиктивне проневере), део емиграната био је хапшен и због кршења рокова протеривања. Протеривање је углавном било праћено одузимањем малобројне покретне имовине и уштеђевине емиграната који су након проведене три деценије у земљи напуштали Југославију у истом материјалном стању у којем су се доселили у њу. Најболнији је био губитак не кофера и новца, већ личних фотографија, писама и дневника, које су морали да оставе пријатељима, који су остали у земљи, надајући се да ће једног дана доћи до њих.³²

Према резултатима пописа 1953, објављеним 1959. године, број Руса у Југославији је износио 12.426 (6792 мушкарца и 5634 жене), од тога у Србији 7289 (у Војводини – 2699).³³ Поредећи ове статистичке податке с резултатима пописа из 1948. године, долазимо до закључка да је број Руса у Југославији опао за 38%, у Србији за 45%, у Војводини за 46%.³⁴ Сви Руси који су

32 Евгений Спекторский, *Воспоминания* / вступ. ст. С.И. Михальченко, (Рязань: Чеховский Печатный Двор, 2020).

33 *Попис становништва 1953. Књига 1, Витална и етничка обележја: коначни резултати за ФНРЈ и народне републике*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1959), 51, 55.

34 Несиба Палибрк Сукић, *Руске избеглице у Панчеву. 1919–1941*, (Панчево: Градска библиотека, 2020), 220.

остали у земљи након 1952. године и даље су били под будним оком органа безбедности, који су констатовали да су бивши емигранти, иако су били непожељни као заједница, били потпуно лојални држави у којој су одлучили да остану. По завршетку вишегодишњих репресија Руси, као и друго урбано становништво у земљи, почели су поново да се опуштају и да слободно говоре у друштву најближих пријатеља, где су, међутим, веома често били активни информатори УДБ-е. Генерално гледано, према проценама УДБ-е у мају 1958. „мишљења белоемиграната су била подељена, док је врло мали број белоемиграната оправдавао политику Совјетског Савеза, много већи број исту осуђује (...) Већина белоемиграната напада Русе што се мешају у нашу унутрашњу политику, што желе свима да командују, осуђују Хрушчова као дрског по узору на Стаљина (...) страхују од нових заостравања односа, па сматрају да је најпааметније да се држе по страни како не би доживели поновно малтретирање.“³⁵ Очигледно је да су се већ у том периоду Руси који су остали у Југославији претворили у посебну заједницу, с посебним примарним интересом (егзистенција у ауторитарној држави) и ретким јавним контактима с преосталом целином руског народа. У Југославији је непрекидно трајао процес асимилације и опадања броја Руса: 1953. године било је 12.426 држављана ФНРЈ руске народности, да би се 1981. године тај број смањио на 4467. У ширем хронолошком периоду овај процес је најилустративнији на примеру статистике у

35 Државни архив Србије (ДАС), фонд БИА, III-42, фасц. IV, 281.

Републици Србији, где је увек била концентрисана већина Руса: 13.326 (1948. године), 7829 (1953), 6984 (1961), 4746 (1971), 2761 (1981), 2473 (1991).

Тек у XXI веку дошло је до повећања броја Руса, и то у обновљеној српској држави – доласком нових таласа досељеника, који су почели да добијају држављанство 2002, њихов број се повећао на 2588, а 2011. године је било пописано 3247 руских држављана Србије.³⁶ Наиме, почетком XXI века догодило се више промена: пре свега, крајем деведесетих година XX века престала је да важи неформална, али готово потпуна забрана додељивања држављанстава Русима и Рускињама на основу брака (неки од њих су провели више деценија у земљи, чак су дочекали и унукe, и тек тада успели да добију држављанство у новим околностима). Такође, тек почетком XXI века Руси су (готово последњи у реду националних мањина чак после Немаца и Италијана) најзад престали да буду непожељна мањина и почели су да формирају своје мањинске институције: све до 1991. године југословенским држављанима руског порекла је било забрањено да формирају своја културна удружења. Последња промена догодила се 2022. године, када је дошло до новог таласа руских миграната, тзв. „релоканата“ у Србији. На попису спроведеном у октобру 2022. у Републици Србији нису били пописани само држављани, већ и особе са сталним или одобреним привременим борав-

36 *Попис становништва, домаћинства и станова 2022. године = 2022 Census of Population*, (Београд: Републички завод за статистику, 2023), 12.

ком. Већ тада је било регистровано 10.486 Руса. Према званичној статистици МУП-а, одобрење за привремени боравак у Србији закључно са 15. мајем 2023. стекло је 30.000 држављана Русије.³⁷ Уз Русе са српским држављанством и оне који имају стални боравак, број Руса с различитим степеном права боравка у Србији је већи него број руских емиграната у земљи у јеку емигрантске активности 30-их година XX века. Међутим, њихов допринос тренутно није ни близу оном што је некада имала руска емиграција. Време ће показати каква ће бити заоставштина нове генерације Руса у Србији и какав ће бити њихов допринос развоју вишевековних српско-руских односа.

Резиме

Према збирним налазима, у Краљевини СХС је крајем 1921. године било око 42.500 руских емиграната. У извештајима из 1936. године наводи се да је тада у Југославији боравило 27.400 руских „избеглица“ (Руси без држављанства). До смањења броја руских „избеглица“ није долазило само услед смрти и иселавања, већ и давања држављанстава. Једини начин да се бар донекле истражи ово питање јесте путем анализе огласа које су редовно преносиле *Службене новине*. У периоду 1919–1937. пописано је укупно 4528 појединачних и групних случајева давања југословенског

37 Rusi na svakom koraku u Beogradu, šta rade i kako žive, *Palilula.Info* <https://www.palilula.info/lokalne-vesti/rusi-na-svakom-koraku-u-beogradu-sta-rade-i-kako-zive/> (датум приступа 17. 11. 2023).

држављанства руским поданицима. Жене су наведене у случајевима додељивања држављанства са својим мужевима у 2281 случају, а деца – у 1139 случајева (укупно 1625 деце). Тако је пописано укупно 8434 члана породице који су у периоду 1919–1936. променили руско држављанство у југословенско. Већина Руса живела је у великим градовима и углавном су били концентрисани у источном делу Југославије, по правилу у средњем региону, где је било више Срба. На територији саме Србије Руси су углавном били груписани на подручју Војводине. Све до повлачења немачких окупационих снага из Србије у јесен 1944. године, број руског становништва у Србији је варирао. Према статистичким подацима „надлежних кругова у Београду“, објављеним у листу *Обнова* у Недићевој Србији, 1942. године било је око 21.000 руских емиграната, а крајем 1943. године 19.150. У фебруару 1942. на територији НДХ регистровано је од 5400 до 5500 Руса. Према попису становништва од 15. марта 1948. године, у ФНРЈ је живело 20.065 етничких Руса са југословенским држављанством (10.984 мушкарца и 9081 жена), од којих 13.326 – у Србији. Конфликт ИБ-а је континуирано претварао руску заједницу југословенских грађана у непожељну мањину. Она је таква и остала све до краја постојања једнопартијске државе. Према резултатима пописа из 1953. године број Руса у Југославији је износио 12.426, од чега 7289 у Србији. У Југославији је процес асимилације и опадања броја Руса био континуиран. Дугорочно, овај процес се јасно може видети на примеру статистике у Србији, где је увек била концентрисана већина Руса: 13.326 (1948. године),

7829 (1953), 6984 (1961), 4746 (1971), 2761 (1981), 2473 (1991. године). Тек у XXI веку дошло је до наглог пораста броја Руса у обновљеној српској држави.

Sources and Literature

Državni arhiv Srbije. Fond BIA

Gosudarstvennyĭ arkhiv Rossiĭskoiĭ Federatsii

Hrvatski državni arhiv

Istorijski arhiv Beograda

Crvena armija i ruska emigracija u Jugoslaviji za vreme Drugog svetskog rata u ogledalu anti ib-ovske propaganda, prir. A. Timofejev. Beograd: Ukronija, 2018. (Cyrillic)

Kraljevina Jugoslavija: Statistički godišnjak 1938–1939. Knjiga IX. Beograd, 1939. (Cyrillic)

„Naselenie Moskvy po dannym Rosstat“. Statistika i pokazateli: Regional'nye i federal'nye. (Russian Cyrillic) <https://rosinfostat.ru/naselenie-moskvy/#i-2>

Popis stanovništva 1953. Knjiga 1, Vitalna i etnička obeležja: konačni rezultati za FNRJ i narodne republike. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1959.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 2022. godine = 2022 Census of Population. Beograd: Republički zavod za statistiku, 2023. (Cyrillic)

Spektorskiĭ, Evgeniĭ. *Vospominaniĭa* / vstup. st. S.I. Mikhal'chenko. Riāzan': Chekhovskii Pечатnyi Dvor, 2020. (Russian Cyrillic)

Statistički bilten: stanovništvo. Beograd: Savezni statistički ured, 1950.

Statistički godišnjak = Annuaire statistique: 1938–1939. Knj. 9. Beograd: Kraljevina Jugoslavija. Opšta državna statistika, 1939.

Statistički godišnjak FNRJ 1954. Beograd: Savezni zavod za statistiku i evidenciju, 1954.

Živeti u Beogradu: dokumenta Uprave grada Beograda. Knj. 6, 1890–1940, prir. M. Ristović i dr. Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2008. (Cyrillic)

- Jovanović, Miroslav. *Ruska emigracija na Balkanu: (1920–1940)*. Beograd: Čigoja štampa, 2006. (Cyrillic)
- Маевскии Владислав. *Russkie v IŪgoslavii. Vzaimootnosheniiâ Rossii i Serbii, t. 1-2*. N'iū-Ĭork, 1966. (Russian Cyrillic)
- Mitrović, Andrej. *Propitivanje Klio. Ogleđi o teorijskom u istoriografiji*. Beograd: NIU Vojska, 1996. (Cyrillic)
- Palibrk Sukić, Nesiba. *Ruske izbeglice u Pančevu. 1919–1941*. Pančevo: Gradska biblioteka, 2020. (Cyrillic)
- Perera, David. „Neki statistički podaci o Jevrejima u Jugoslaviji u periodu od 1938. do 1965. godine“. *Jevrejski almanah* 70/1968.
- Puškadija-Ribkin, Tatjana. *Emigranti iz Rusije u kulturnom i znanstvenom životu Zagreba*. Zagreb: Prosvjeta, 2006.
- „Rusi na svakom koraku u Beogradu, šta rade i kako žive“. *Palilula.Info*. <https://www.palilula.info/lokalne-vesti/rusi-na-svakom-koraku-u-beogradu-sta-rade-i-kako-zive/> (Datum pristupa 17. 11. 2023)
- „Ruska emigracija u Srbiji. U Srbiji danas živi 21.000 ruskih emigranata“. *Obnova*, 21. 9. 1942. (Cyrillic)
- „Status državljanstva bivših ruskih državljana-emigranata“. *Glasnik. Službeni list Srpske pravoslavne crkve* 1–2/1948. (Cyrillic)

Narodna armija (Cyrillic)

Novyi put'. (Russian Cyrillic)

Russkii biūlleten'. (Russian Cyrillic)

Summary

Aleksej Timofejev

THE EVOLUTION OF THE NUMBER OF RUSSIANS IN YUGOSLAVIA AND SERBIA IN THE LAST HUNDRED YEARS – A STATISTICAL REVIEW OF A MINORITY COMMUNITY

Abstract: The article is an attempt to synthesize the data in historiography, state statistics and archival documents on the number and distribution of Russians in Yugoslavia and, above all, in Serbia, where the majority of this community resided in the 20th century.

Keywords: Russian emigration in Yugoslavia, demography, national minorities, population statistics

According to the summary findings there were about 42,500 Russian emigrants in the Kingdom of SCS at the end of 1921. Some reports stated that in Yugoslavia in 1936 there were 27,400 Russian “refugees” (stateless Russians). The reasons of number decrease of Russian “refugees” were not only death and further transit but also the granting of citizenship. The only possibility to clarify this issue at least to some extent is the analysis of regular advertisements that were transmitted by “Službene novine”. In 1919-1937 totally 4,528 individual and group cases of granting Yugoslav citizenship to Russian citizens were listed. Women were listed as their husbands’ citizenship in 2,281 cases, and there were

children listed in 1,139 cases (a total of 1,625 children). Thus, a total of 8,434 family members who changed Russian citizenship to Yugoslav citizenship in 1919-1936 were listed. The majority of Russians lived in large cities and were more concentrated in the eastern part of Yugoslavia, as a rule, in the middle region where there were more Serbs. In the territory of Serbia itself, the Russians were mainly concentrated in the area of Vojvodina. Until the withdrawal of the German occupying forces from Serbia in the fall of 1944, the number of the Russian population in Serbia varied. According to the statistical data of the "competent circles in Belgrade", published in the newspaper "Obnova" in Nedić's Serbia, in 1942 there were about 21 thousand Russian emigrants, and at the end of 1943 - 19,150. In February 1942, about 5,400-5,500 Russians were registered in the NDH (Independent State of Croatia). According to the population census of March 15, 1948 20,065 ethnic Russians with local citizenship (10,984 men and 9,081 women) resided in Yugoslavia, of which 13,326 lived in Serbia. The Cominform conflict continuously turned the Russian community of Yugoslav citizens into an undesirable minority until the end of the one-party state. The results of the 1953 census estimated the number of Russians in Yugoslavia at 12,426, of which 7,289 were in Serbia. In Yugoslavia the process of assimilation and decline in the number of Russians continued permanently. In the longer term, this process can be clearly seen on the example of statistics in Serbia, where the majority of Russians were always concentrated: 1948 - 13,326; 1953 - 7829; 1961 - 6984; 1971 - 4746; 1981 - 2761; 1991 - 2473. Only in XXI century, there was a sharp break in the number of Russians already in the restored Serbian state.